

IULIAN MARCEL CIUBOTARU*

CONSIDERAȚII REFERITOARE LA REGIMUL JURIDIC AL MĂNĂSTIRILOR PERSONALE DIN MOLDOVA (SECOLELE XV-XVI)**

Încă de la apariția sa, monahismul a fost receptat ca un fenomen extrem de complex, care a generat profunde mișcări sociale, cauzele acestora regăsindu-se în doctrina creștină, precum și în ideile promovate de părinții Bisericii din veacul al IV-lea¹. În acest sens, rolul precumpănitor în reglementarea vieții monastice a revenit Bisericii, instituție care, în Țările Române, a preluat masiv dreptul canonic bizantin², cu toate că, la origine, „substanța instituțiilor creștine nu era exclusiv bizantină. Rădăcinile lor veneau, pentru un mare număr dintre ele, dintr-o lume care precedase Bizanțul și, chiar după secolele IV-VI, forțe nebizantine însuflețiseră și alimentaseră Biserica ecumenică”³. În acest sens, s-au exercitat influențe orientale sau siriene, detectabile în diverse practici, printre care specialiștii au identificat legile agrare⁴.

Cu privire la situația din Moldova secolelor XV-XVI, trebuie precizat că nu poate fi exclus specificul local⁵, care a dat o notă distinctă practicilor bisericești, înțelese și aplicate de autoritățile eclesiastice într-o manieră individuală. În acest sens, s-a observat că doar în Biserica Moldovlahiei s-a manifestat fenomenul numit *haristikarios* sau *haristikion*, preluat din Bizanț, unde a apărut în secolul XI⁶, însă a încetat să existe două veacuri mai târziu⁷. Spre deosebire de Moldova, acest fenomen este aproape inexistent

* Doctorand, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

** Cercetare finanțată prin proiectul „MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală și postdoctorală”, cod contract POSDRU/159/1.5/S/137832, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

¹ I. D. Ștefănescu, *Instituția monahismului*, Tipografia Sfintei Monasteri Neamțu, [1937], p. 14.

² Maria Crăciun, *Semnificațiile ctitoririi în Moldova medievală. O istorie socială a religiei*, în vol. *Național și universal în istoria românilor. Studii oferite prof. dr. Șerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 138.

³ Valentin Al. Georgescu, *Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, Editura Academiei, 1980, p. 74.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Igor Sava, *Dreptul de ctitorie în Țările Române la sfârșitul secolului al XIV-lea – secolul al XVI-lea: tradiție bizantină și specific local*, în „Tyragetia”, Chișinău, s.n., tom I (XVI), nr. 2, 2007, p. 79-80, 84.

⁶ Michel Kaplan, *Les monastères et le siècle à Byzance: les investissements des laïques au XIe siècle*, în „Cahiers de civilisation médiévale”, 27e année, nr. 105-106, janvier-juin 1984, p. 71-83; Paul Lemerle, *Un aspect du rôle des monastères à Byzance: les monastères donnés à des laïcs, les Charistikaies*, în „Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres”, 111e année, nr. 1, 1967, p. 9-28, cu precizarea: „Ces termes [haristikion – n.n.] n'apparaissent pas avec leur valeur technique, autant que je sache, avant le tournant des Xe-XIe siècles” (*ibidem*, p. 10).

⁷ Tit Simețrea, *Mănăstiri vândute și dăruite în secolul al XV-lea în Moldova*, în *BOR*, anul LXVII, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1949, p. 80; V. Laurent, *Charisticariat et commende à Byzance. Deux fondations patriarcales en Épire aux XIIe et XIIIe siècles*, în „Revue des études byzantine”, tome 12, 1954, p. 100-113.

în Țara Românească. Totuși, la 25 aprilie 1593, în vremea lui Alexandru cel Rău, este atestată Mănăstirea Tisău, moștenită de Mitrea, fost mare vornic, și de soția sa, Neaga. În uric se precizează că mănăstirea fusese „moștenire [s.n.] zidită și făcută de bunicii jupaniței Neaga vorniceasa”⁸. Din punct de vedere istoriografic, singura investigație a problemei în cauză aparține mitropolitului Tit Simeonia, deși referințele nu au lipsit nici în lucrările unor istorici care s-au ocupat de actul de ctitorire, precum Valentin Al. Georgescu⁹, Gheorghe Cronț¹⁰, Vasile V. Muntean¹¹, Voica Pușcașu¹² sau Paul Bruszanowski¹³.

Așadar, este vorba de existența doar în acest spațiu a mănăstirilor personale, ctitorii boierești (așa cum a fost inițial însăși Mănăstirea Voroneț, probabil ctitorie a familiei din care provenea boierul Stan Bârlici¹⁴, și chiar Mănăstirea Dragomirna¹⁵) de care aceștia puteau dispune după cum le era voia sau nevoia. În cele mai multe cazuri, aceste așezăminte monahale erau comercializate, fiind vândute sau cumpărate alături de satul, moara sau prisaca lângă care fuseseră construite. Din acest punct de vedere, s-a făcut remarcă că aceste mănăstiri nu reprezentau așezăminte monahale în adevăratul sens la cuvântului, neavând personalitate juridică proprie¹⁶.

Practica vinderii unor așezăminte monastice, aflată în directă legătură cu dreptul de ctitorire, a fost condamnată de Patriarhia ecumenică de-a lungul timpului. Astfel, în vremea împăratului Nicefor Focas (963-969) s-au luat măsuri contra acelor persoane care nu asigurau ctitoriei lor mijloacele de existență¹⁷, stipulându-se ca mănăstirile și bisericile să fie supuse doar autorităților eclesiastice superioare¹⁸; deși, în realitate, aceste lăcașuri monahale erau mici biserici și mănăstiri de sat. Alți împărați care au reglementat viața monastică din Imperiu au fost Vasile al II-lea și Alexios I Comnenul, cel din urmă influențat de ideile lui Nicolas Grammatikos, primat al Bisericii constantinopolitane, cărui i se datorează anularea practicilor abuzive, printr-o novelă emisă în 1096¹⁹. Împotriva caracteristicii s-au pronunțat și înalte fețe bisericești, precum patriarhii Ioan Oxites al Antiohiei (secolul XI)²⁰ și Sisinius II al Constantinopolului

⁸ DIR, B. Țara Românească, veacul XVI, vol. VI (1591-1600), 1953, nr. 80, p. 69.

⁹ Vezi *supra*.

¹⁰ Gh. Cronț, *Dreptul de ctitorire în Țara Românească și Moldova. Constituția și natura juridică a fundațiilor din Evul Mediu*, în SMIM, IV, 1960, p. 108-111.

¹¹ Vasile V. Muntean, *Bizanțul și românii. Cercetare comparativă privind organizarea mănăstirilor*, Iași, Editura Trinitas, 2005, p. 87-91, precum și 31-32 (pentru trimiterile bibliografice privitoare la situația din Imperiul Bizantin).

¹² Voica Pușcașu, *Actul de ctitorire ca fenomen istoric în Țara Românească și Moldova până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București, Editura Vremea, 2001, p. 151 ș.u.

¹³ Paul Bruszanowski, *Dreptul ctitoricesc*, în *Monahismul ortodox românesc. Istorie, contribuții și reparatorizare*, vol. I, *Istoria monahismului ortodox românesc de la începuturi până în prezent*, lucrare publicată la inițiativa și cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, Editura Basilica, 2014, p. 543-572.

¹⁴ Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Mănăstirea Voroneț. Istorie, cultură, spiritualitate*, Chișinău, Editura Pontos, 2010, p. 10.

¹⁵ Maria Magdalena Székely, *Mănăstirea Dragomirna – ctitorie boierească*, în *Dragomirna și ctitorii ei*, carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Sfânta Mănăstire Dragomirna, 2014, p. 441, 446.

¹⁶ Voica Pușcașu, *op. cit.*, p. 151.

¹⁷ Valentin Al. Georgescu, *op. cit.*, p. 159.

¹⁸ *Ibidem*, p. 165.

¹⁹ Hélène Ahrweiler, *Charismaticariet et autres formes d'attribution de fondations pieuses aux Xe-XIe siècles*, în idem, *Études sur les structures administratives et sociales de Byzance*, préface de Paul Lemerle, London, Variorum Reprints, 1971, p. 2, 21.

²⁰ Paul Gautier, *Réquisitoire du patriarche Jean d'Antioche contre le charismaticariet*, în „Revue des études byzantines”, tome 33, 1975, p. 77-132. Cu privire la biografia patriarhului Ioan Oxites al Antiohiei,

(996-998). Urmașul lui Sisinius II, Sergios, a aprobat însă fenomenul dăruirii mănăstirilor (1016), fapt acuzat de patriarhul Alexios Studitul în cadrul unor sinoade întrunite în 1027, precum și în anul următor²¹. Deși acest fenomen a ajuns să fie considerat echivalentul unei instituții antireligioase, nu a putut fi abolit în totalitate, întrucât caracteristicatul a existat până la sfârșitul Imperiului; însă forma acestuia s-a modificat în favoarea Bisericii, laicii pierzând, treptat, privilegiul însușirii unor așezăminte monahale²², în scopul exploatării lor.

În ciuda acestor dispute teologice, documentele emise de cancelaria Moldovei atestă numeroase cazuri de mănăstiri personale, ridicate pe domeniile proprii ale boierilor, multe dintre ele lăsate moștenire, vândute, cumpărate sau dăruite unor persoane laice. Valoarea acestor mănăstiri era apreciată, de regulă, numai alături de ocina pe care erau situate, cele două fiind într-o stare de interdependență. Se cunosc cazuri când domnia Moldovei acordau unor persoane laice terenuri pe care urmau să fie construite mănăstiri personale, care, atunci când moștenirea era împărțită între urmași, se divizau în două sau chiar mai multe părți. Prezentul text se concentrează asupra unor astfel de situații, așa cum acestea sunt reflectate de uricele emise de cancelaria Țării Moldovei în veacurile XV-XVI, până la domnia lui Alexandru Lăpușneanu, când acest fenomen începe, treptat, să dispară.

Mănăstiri personale puse sub ascultarea unor așezăminte domnești

La 6 februarie 1431, atunci când stareț la Mănăstirea Bistrița era Vasilie, Alexandru cel Bun a oferit ctitoriei sale câteva privilegii deosebit de importante, precum vama de la Tazlău și patru prisăci, alături de mănăstirea cu hramul Sfântul Nicolae, „unde a fost Huba”²³. În uric de precizează că mănăstirea lui Huba avea în jurul ei un sat, o moară și o seliște, toate urmând să facă parte, alături de așezământul monastic menționat, situat pe Nechid, din patrimoniul material al Bistriței. Nu se cunoaște când a fost întemeiată această mănăstire din ținutul Neamț. Inițiativa înființării ei a aparținut celui care deținea teritoriul respectiv, boierul Huba, care, foarte probabil, a devenit monah în mănăstirea cu hramul „Sfântul Nicolae”. De asemenea, nu deținem informații despre cum a intrat în patrimoniul domnesc satul, moara, seliștea și mănăstirea lui Huba. Deducem că acest personaj a murit fără urmași, numai astfel explicându-se dania lui Alexandru cel Bun către Mănăstirea Bistrița din februarie 1431. Mănăstirea lui Huba trebuie să fi fost un lăcaș monastic de importanță redusă, dat fiind că, precum s-a văzut, a devenit metoc al Bistriței. Un secol mai târziu, mănăstirea cu hramul „Sfântul Nicolae” exista încă. Aflăm aceasta din uricul emis de cancelaria Moldovei la 4 iunie 1519. La această dată, Ștefan cel Tânăr întărește Mănăstirii Tazlău, acolo unde egumen era Paisie, domeniile sale, dat fiind că vechile privilegii au fost arse de secuii care au prădat așezământul de la Tazlău. Printre stăpânirile întărite la 4 iunie 1519 s-a numărat și mănăstirea „unde a fost Huba”, dăruită, spune uricul, de Ștefan cel Mare, care o cumpărase, alături de satul, moara și seliștea de pe Nechid, pentru 150 de zloți tătărești, de la Mănăstirea Bistrița. Documentul precizează că tranzacția a avut loc în vremea

---

vezi studiul aceluiași autor, *Jean V l'Oxite, patriarche d'Antioche. Notice biographique*, în „Revue des études byzantines”, tome 22, 1964, p. 128-157.

²¹ Vasile V. Muntean, *op. cit.*, p. 89.

²² Hélène Ahrweiler, *op. cit.*, p. 13.

²³ *DRH*, A. Moldova, vol. I (1384-1448), întocmit de Constantin Cihodaru, Ioan Caproșu și Leon Șimanschi, 1975, nr. 101, p. 150.

arhimandritului Grigorie²⁴, despre care știm, din alte acte, că a condus Bistrița în ultimul deceniu al secolului XV și că era încă în demnitatea de egumen la 22 martie 1500²⁵; așadar, în acest interval mănăstirea lui Huba a trecut din patrimoniul Bistriței în cel care aparținea de Mănăstirea Tazlău.

Același voievod a înzestrat Tazlăul cu încă o mănăstire, reîntărită de Ștefăniță Voievod prin același uric emis la 4 iunie 1519. Este vorba despre Răcătău, ctitorie a lui Petru Huhulea, al cărui fiu, pe nume Isaia, a vândut-o, pentru 40 de zloți tătăraști, lui Ștefan cel Mare care, precum s-a văzut, a dăruit-o Tazlăului²⁶. Hotarele mănăstirii de pe Răcătău atestă încă un așezământ monahal aflat în zona Horgeștilor. Este vorba despre Gorjești, lăcaș monastic despre care nu știm să se fi păstrat alte documente. Mănăstirea de pe Răcătău este atestată după mai bine de șase decenii (la 8 decembrie 1581), în contextul în care Iancu Sasul întărește lui Condrea Bucium, mare vornic al Țării de Jos, satul Nănești cu iazuri și mori, domeniile cumpărate de la Ionașco Huhulea și surorile lui, Magdalena și Varvara, copiii lui Petru Huhulea, nepoți ai postelnicului Huhulea și strănepoți ai lui Isaia. De asemenea, voievodul întărește marelui vornic și soției sale, Antemia, „o mănăstire ce este pe Răcătău, în hotarul Horjeștilor și cu două poieni, pe amândouă părțile Răcătăului, din privilegiul de schimb ce a avut tatăl lui, Bucium, de la părintele domniei mele, Petru voievod”²⁷. Precum se observă, în urma unor acțiuni juridice ce nu ne sunt cunoscute, dar despre care știm că s-au petrecut în vremea lui Petru Rareș, ctitoria familiei Huhulea de la Răcătău a trecut din stăpânirea Mănăstirii Tazlău în cea a familiei Bucium, fiind întărită, în decembrie 1581, boierului Condrea Bucium și soției sale. De altfel, uricul din 1581, deja menționat, atestă unul din ultimele cazuri prezente în Moldova, când se vorbește despre vinderea sau moștenirea unei mănăstiri.

Întrucât aminteam de patrimoniul Mănăstirii Bistrița, trebuie precizat că ea avea în subordine alte lăcașuri monastice: precum era Mănăstirea Bohotin, pusă sub ascultarea ctitoriei lui Alexandru cel Bun încă de la 6 ianuarie 1411²⁸, fapt reconfirmat de Ștefan cel Mare la 15 septembrie 1462²⁹. Cu privire la momentul dispariției sale, a fost emisă ipoteza potrivit căreia lăcașul monahal din braniștea domnească și-a încetat existența în secolul XIX, odată cu secularizarea averilor mănăstirești³⁰ (același autor militează însă, în cadrul aceleiași lucrări, pentru 1830 drept an al desființării mănăstirii în cauză³¹). Atunci când unii istorici s-au referit la ruinele acestei mănăstiri³², bazându-se pe textul lui George Ioan Lahovary, din *Marele dicționar*

²⁴ *DIR*, A. Moldova, veacul XVI, vol. I (1501-1550), 1953, nr. 130, p. 142; *Documente moldovenești de la Ștefăniță voievod (1517-1527)*, editate de Mihai Costăchescu, Iași, 1943, nr. 23, p. 111.

²⁵ *DRH*, A. Moldova, vol. III (1487-1504), întocmit de Constantin Cihodaru, Ioan Caproșu și Nicolae Ciocan, 1980, nr. 256, p. 459.

²⁶ *DIR*, A. Moldova, veacul XVI, vol. I, nr. 130, p. 142.

²⁷ *DRH*, A. Moldova, vol. VII (1571-1584), întocmit de Ioan Caproșu, 2012, nr. 420, p. 505; *DIR*, A. Moldova, veacul XVI, vol. III (1571-1590), 1951, nr. 233, p. 178.

²⁸ *DRH*, A. Moldova, vol. I, nr. 29, p. 42.

²⁹ *Ibidem*, vol. II (1449-1486), întocmit de Leon Șimanschi în colaborare cu Georgeta Ignat și Dumitru Agache, 1976, nr. 107, p. 153. Printre stăpânirile Mănăstirii Bohotin se număra și o prisacă, situată în apropierea acestui lăcaș monahal, în braniștea domnească de la Bohotin, fapt atestat de uricul emis la 29 august 1455 (vezi *ibidem*, nr. 52, p. 75).

³⁰ Marcu-Marian Petcu, *Mănăstiri și schituri din Moldova, astăzi dispărute*, cu o prefață de Ioan Moldoveanu, București, Editura Bibliotecii Naționale a României, 2010, p. 54-55.

³¹ *Ibidem*, p. 440.

³² Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, Direcția Patrimoniului Cultural Național, Biblioteca Monumentelor Istorice din România, 1974, p. 148.

*geografic al României*³³, au făcut o confuzie, pentru că din lectura atentă a textului reiese că nu este vorba despre vechea mănăstire, ci despre o biserică aflată în incinta aceleia noi din Bohotin, a cărei construcție nu a mai fost finalizată și care datează de circa șapte decenii.

Dat fiind că Bistrița a fost mult timp cea mai importantă mănăstire a Moldovei, atribuindu-i-se chiar drepturi și venituri episcopale, avea în subordine mănăstiri mai mici, unele dintre ele atestate și în uricul pus în circulație la 15 septembrie 1462, citat mai sus. Este vorba despre mănăstirea cu hramul „Sfântul Bogoslov”, despre a cărei localizare nu s-a transmis nici o informație, mănăstirea de pe Bahlui și moara acesteia (plasată în document, din punct de vedere geografic, incert) și Mănăstirea Bohotin, cu moara și prisaca din apropiere³⁴.

În directă relație cu Mănăstirea Bistrița este încă una dintre situațiile neobișnuite din punctul de vedere al aplicării dreptului canonic în Moldova epocii lui Ștefan cel Mare. La 11 iunie 1466, Șteful din Tâmaș vinde Bistriței mănăstirea aflată „din sus de Tâmaș, unde a fost Marta călugărița, de ceia parte de Siret, alături de o baltă, anume Martina”³⁵. Atât mănăstirea călugăriței Marta cât și baltă Martina, împreună cu „tot venitul ce să vinia aceii mănăstiri”, sunt cumpărate de egumenul Teodor al Bistriței pentru șaiszeci de ughi. Menționăm că unul din martorii acestei tranzacții economice a fost însuși mitropolitul Teoctist. Același reprezentant al Bisericii, însă alături de episcopul de Roman și de egumenii marilor mănăstiri din Moldova participă, la 2 octombrie 1468, la acțiunea prin care Ștefan cel Mare a cumpărat de la Marena, panița panului Ivanco al lui Brae, fiica lui Iațco Branici, jumătate din satul Maneuți, aflat în ținutul Sucevei, jumătate din mănăstire și jumătate din tot hotarul, cu tot venitul, pentru 130 de zloți tătărăști³⁶. Ștefan cel Mare a dăruit aceste bunuri Mănăstirii Putna, transformând astfel Mănăstirea Maneuți într-un metoc al Putnei. Trebuie remarcat însă că așa cum Marena lui Brae a vândut voievodului doar jumătate din satul Maneuți, mănăstirea a fost vândută tot pe jumătate, cealaltă parte a ei rămânând în continuare în stăpânirea Marenei.

La 16 martie 1490, Ștefan cel Mare a cumpărat de la copiii lui Hărman, Bogdan de la Voitîn, Ion Miciorna și surorile lui, Ilca și Mușa, satul Voitîn, pentru care Hărman avea uric de întărire de la Alexandru cel Bun (documentul a fost pus în circulație la 18 august 1427³⁷). Acest sat era locul unde atât Hărman cât și tatăl său, Iațco, au construit nu doar curțile boierești, ci și mănăstirea familiei, alături de „fânașul lor cel vechi”³⁸. La 16 martie 1490, mănăstirea era însă ruinată sau poate nu se mai păstra nimic din ea, cu excepția amintirii, întrucât în uric se face trimitere de două ori la locul „unde a fost mănăstirea lor”³⁹; fără îndoială, o ctitorie de familie, administrată de Hărman însuși, care a decăzut atunci când copiii și-au stabilit traiul în alte locuri, înstrăinând vechile ocine strămoșești, puse de Ștefan cel Mare sub ascultarea ctitoriei sale, Mănăstirea Putna.

³³ George Ioan Lahovary, *Marele dicționar geografic al României, alcătuit și preluat după dicționarele parțiale pe județe*, vol. I, București, 1898, p. 507.

³⁴ DRH, A. Moldova, vol. II, nr. 107, p. 153.

³⁵ *Ibidem*, nr. 136, p. 194.

³⁶ *Ibidem*, nr. 155, p. 229; *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, editate de Ioan Bogdan, București, 1913, nr. LXXXVII, p. 132.

³⁷ DRH, A. Moldova, vol. I, nr. 65, p. 95; *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, editate de Mihai Costăchescu, vol. I, Iași, 1931, nr. 61, p. 188; *Domeniul mănăstirilor din Bucovina în secolele XIV-XVIII. Inventar de documente*, volum editat de Mihai-Ștefan Ceaușu și Marius Chelcu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, nr. 13A, p. 134.

³⁸ DRH, A. Moldova, vol. III, nr. 77, p. 151.

³⁹ *Ibidem*.

Tot în aceeași zi (16 martie 1490), Ștefan cel Mare a cumpărat de la Stanciul și frații lui, Ivanco și Isaico, fiii lui Fedca Stărostescul, satul Macicătăuți, alături de „mănăstirea satului aceluia”⁴⁰, pentru 400 de zloți tătărăști, pe care le transferă sub autoritatea așezământului de la Putna, condusă la acea vreme de arhimandritul Paisie cel Scurt.

Documentele emise în secolele XV-XVI de cancelaria Moldovei atestă numeroase cazuri de locuri „unde a fost mănăstire”. Aceste domenii, vândute sau cumpărate, erau raportate, în permanență, la așezământul monastic care existase acolo, fapt care contribuia la o mai bună plasare topografică a ocinei în cauză. De exemplu, la 14 decembrie 1458, este atestată Marușca, fiica lui Andrei Slujăscul, soția lui Negrilă, care face unele danii importante către Mănăstirea Bistrița, printre care și locul situat la fântâna Horgului, „unde au fost mănăstirea tătâne-său”⁴¹. Un caz asemănător se întâlnește la 20 decembrie 1518, când nepoții lui Petru Oarță (Trif, fiul Marenei, și vărul său, Vasco, și surorile lui, Cârstina, Gaftia, copiii Anei, fiica Sorei) vând mitropolitului Teoctist al II-lea o parte din moșiile pentru care aveau uric de la Alexandru cel Bun, respectiv o prisacă „unde a fost mănăstire și o poieniță mică, ce ascultă de mănăstire”⁴². Situate pe râul Toplița, cele două bunuri sunt achiziționate de arhiepiscopul Sucevei pentru suma de optzeci de zloți tătărăști⁴³.

Vânzarea și cumpărarea de mănăstiri a fost o practică întâlnită mai cu seamă în epoca lui Ștefan cel Mare. Uricelor la care am făcut trimitere până acum li se adaugă și cel emis la 15 octombrie 1491, atunci când Duma, fiul lui Manea de la obârșia Ialanului, și nepoții lui de soră (Dragotă Cremene și Țintea) vând satul Mănești, acolo „unde a fost casa tatălui lor, Manea, și mănăstirea, unde lovește pârăul din deal până în pădurea lor”⁴⁴. Aceste bunuri sunt cumpărate de Petru Silișteanul pentru 75 de zloți tătărăști. Spre deosebire de așezământul de la Voitin, Mănăstirea Mănești exista încă la data vinderii ei, fapt care nu a contat prea mult atunci când s-a stabilit prețul de vânzare a bunurilor care aparțineau urmașilor lui Manea; întrucât satul și mănăstirea au fost cumpărate cu doar 75 de zloți tătărăști, pe când Voitinul, alături de poiană și de locul unde a fost fânațul au fost achiziționate de Ștefan cel Mare cu 500 de zloți tătărăști.

Tot în aceeași perioadă este vândută și mănăstirea de la Oidești, „unde a fost jude Voina”⁴⁵. Despre existența acestui lăcaș monastic aflăm dintr-un uric emis la 5 martie 1493, prin care Ștefan cel Mare a întărit lui Albul Voinescul și surorilor lor (Vasilica și Ana) satul Oidești, cumpărat, pentru 60 de zloți tătărăști, de la Lazor, fiul lui Petrică Negrilescul, și de la vara lui, Nastea, fiica lui Ion Negrilescul⁴⁶.

O situație asemănătoare se întâlnește și la 21 iunie 1466, atunci când Comuz, stăpân al satului Roșiori din ținutul Cărligătura, vinde lui Ivan Geamănul și fiului său, Sima, jumătate din moșia Roșiori, pentru 150 de zloți tătărăști⁴⁷. Partea de sat vândută avea însă pe teritoriul său o moară și o mănăstire, care trec în acest fel în stăpânirea lui

⁴⁰ *Ibidem*, nr. 76, p. 148.

⁴¹ *Ibidem*, vol. II, nr. 79, p. 115.

⁴² *DIR*, A. Moldova, veacul XVI, vol. I, nr. 122, p. 130; *Documente moldovenești de la Ștefăniță voievod*, nr. 16, p. 75; *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului* (în continuare, *CDM*), vol. I (1387-1620), București, 1957, nr. 306, p. 88.

⁴³ Locul unde a fost mănăstirea lui Petru Oarță este amintit și la 29 ianuarie 1522 (vezi *DIR*, A. Moldova, veacul XVI, vol. I, nr. 169, p. 191; *Documente moldovenești de la Ștefăniță voievod*, nr. 63, p. 315; *CDM*, vol. I, nr. 324, p. 95).

⁴⁴ *DRH*, A. Moldova, vol. III, nr. 99, p. 197-198.

⁴⁵ *Ibidem*, nr. 122, p. 239.

⁴⁶ *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, editate de Ioan Bogdan, București, 1913, nr. IV, p. 13.

⁴⁷ *DRH*, A. Moldova, vol. III, nr. 137, p. 195.

Ivan Geamănul. Să observăm că statutul juridic al mănăstirii nu era cu nimic diferit față de moara amintită în cuprinsul acestui document. Similară cu această întâmplare este și acțiunea petrecută la 27 noiembrie 1460: Ivul Voinescul primește uric de întărire de la domnul țării pentru satul Voinești și pentru mănăstirea aflată pe teritoriul acestuia, ambele cumpărate de la Ion și de la Petrică, pentru cincizeci de zloți⁴⁸. Se remarcă și în acest caz că mănăstirea este tratată ca o anexă a stăpânirii boierești, statutul său juridic fiind identic cu acela al unei mori sau al unei bălți.

Același regim l-a avut și mănăstirea care a precedat biserica lui Ștefan cel Mare de pe apa Dobrovățului, ctitorie a lui Ivan Damianovici⁴⁹, ridicată pe moșiile sale, pentru care avea uric de întărire de la Alexandru cel Bun. Nepoții lui Ivan Damianovici, Crâstina, fiica lui Voislav, și nepoata ei de soră, Nastia, și vara lor, Vasutca, fiica lui Mihul, au vândut însă lui Ștefan cel Mare, la 7 octombrie 1503, mănăstirea în cauză, alături de cinci sate aflate pe Dobrovăț, în schimbul cărora au primit 1.500 de zloți tătărăști⁵⁰. Mănăstirea de pe Dobrovăț, cu hramul Schimbării la Față, este amintită și la 26 noiembrie 1499, atunci când a fost înzestrată de domn cu trei sate, primite de Ștefan cel Mare de la nepoții lui Ivan Damianovici în schimbul altor patru localități⁵¹. Așa cum s-a interpretat în istoriografie, la 26 noiembrie 1499 a avut loc o schimbare a statutului juridic al Mănăstirii Dobrovăț, din așezământ proprietate privată ea transformându-se într-unul cu personalitate juridică proprie⁵².

La 26 decembrie 1518, Ștefan cel Tânăr a dăruit uric Mănăstirii Neamț pentru mai multe domenii, printre care și Mănăstirea Brusturi, care în trecut se chemase a Turbatului, după numele întemeietorului ei⁵³. Această mănăstire, situată pe Cracău, a fost cumpărată de postelnicul Cozma Șarpe, alături de un sat, „unde a fost Oancă” și dăruită, precum s-a văzut, Mănăstirii Neamț. Uricul în cauză aduce câteva precizări deosebit de importante cu privire la istoria acestei mănăstiri. Întemeiată de către Turbatul, un dregător care a trăit în vremea lui Alexandru cel Bun, așezământul a fost vândut ulterior, de către nepoții ctitorului, Alexa și Mihnea. Cumpărător a fost, într-o primă fază, Pașco Hăciugă. Fiul acestuia, ajuns pârălab (care însă nu mai era în funcție la 26 decembrie 1518, întrucât în uric i se spune „fost pârălab”), a vândut lui Cozma Șarpe mănăstirea care între timp luase un alt nume, explicație care trebuie căutată tocmai în schimbarea stăpânitorului ei. Așadar, Mănăstirea Brusturi, una dintre cele mai vechi din Moldova, fusese vândută de două ori, pentru ca în vremea lui Ștefan cel Tânăr să ajungă sub directă ascultare a Mănăstirii Neamț.

Tot în prima jumătate a secolului XVI este atestat și satul Calienești cu mănăstirea care se afla pe teritoriul său. Aceste bunuri, care aparținuseră unui personaj pe nume Dragomir, au fost cumpărate de către înaintașii panului Cozma în vremea lui Iliăș și

⁴⁸ *Ibidem*, nr. 96, p. 137.

⁴⁹ Voica Maria Pușcașu, *Biserica Dobrovăț – date istorice*, în *MMS*, anul LIII, nr. 1-3, ianuarie-martie 1977, p. 169; Maria Crăciun, *op. cit.*, p. 164 (aici se cuvine făcută și o scurtă îndreptare: prezența lui Bogdan al III-lea în tabloul votiv de la Dobrovăț (1529) nu se datorează faptului că Bogdan „era asociat la domnie în acel moment [construcția bisericii – n.n.]”, ci pentru că în vremea sa a fost terminată edificarea așezământului monastic).

⁵⁰ *DRH*, A. Moldova, vol. III, nr. 295, p. 528; *DIR*, A. Moldova, veacul XVI, vol. I, nr. 36, p. 40; *CDM*, vol. I, nr. 271, p. 79 (în această ultimă colecție actul este datat la 6 octombrie 1503).

⁵¹ *DRH*, A. Moldova, vol. III, nr. 247, p. 445.

⁵² Voica Maria Pușcașu, Nicolae N. Pușcașu, *Mănăstirea Dobrovățului. Monografie arheologică și istorică*, Putna, Editura Mitropolit Iacov Putneanul, 2012, p. 76.

⁵³ *DIR*, A. Moldova, veacul XVI, vol. I, nr. 123, p. 131-132; *Documente moldovenești de la Ștefăniță voievod*, nr. 18, p. 84; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. I, Iași, 1906, nr. 54, p. 258.

Ștefan, așadar în prima jumătate a veacului al XV-lea. La 4 iunie 1521, panul Cozma a dăruit însă satul și așezarea monastică de la Calienești Mănăstirii Bistrița, condusă de egumenul Siluan⁵⁴.

Într-un uric din vremea lui Petru Rareș (1533), păstrat într-o traducere târzie, este amintit satul Condrești, situat pe Telejina, alături de mănăstirea existentă pe teritoriul acestei localități. Jumătate din Condrești, alături de jumătate din mănăstire îi sunt întărite lui Luca și neamurilor sale, iar cealaltă parte din mănăstire revine altor rude⁵⁵. Documentul în cauză este important, întrucât atestă statutul juridic al Mănăstirii Condrești, care se confunda cu satul împărțit de nepoții lui Neculai Totoescul.

Marile lăcașuri monahale aveau în subordine altele mai mici, probabil un fel de schituri, pe care însă documentele le numesc tot mănăstiri. Fenomenul subordonării a fost preluat din Bizanț și poartă titlul de *epidosis*⁵⁶. De exemplu, Mănăstirea Boiște, acolo „unde a fost chilia vlădicăi Iosif”, a fost pusă, la 6 iunie 1446, sub ascultarea Mănăstirii Neamț⁵⁷. Ceea ce surprinde este faptul că Boiște era un lăcaș despre care documentul precizează că „[acolo – n.n.] sunt călugărițe”; deci o mănăstire de maici, unde se mai păstra totuși chilia primului mitropolit al Moldovei, a fost pusă sub ascultarea unei mănăstiri de călugări, așa cum a fost și a rămas până în zilele noastre așezământul de la Neamț. Tot sub ascultarea acestuia este pus și satul Băloșești, alături de Mănăstirea Hangu, fapt care s-a petrecut în domnia lui Ștefan cel Mare, la 13 februarie 1458⁵⁸.

Încă un caz de *epidosis* este întâlnit în cuprinsul unui uric emis la 24 februarie 1460/1461: Ștefan cel Mare a întărit Mănăstirii Moldovița balta Leonta, situată pe Nistru. Documentul menționează că această baltă a fost dăruită Moldoviței „de la gură până la obârșie, unde este mănăstirea, cu toate prisăcile și cu toate gârlele și cu șomuldoacele”⁵⁹. Actul în cauză atestă existența unei mănăstiri, având, cel mai probabil, statutul unui schit, situat pe Nistru și aflat în subordinea Moldoviței.

Locuri dăruite pentru întemeierea de mănăstiri

Alexandru cel Bun a dăruit lui Toader și Lie, la 9 octombrie 1424, „un loc la Tazlău, la obârșia Frumoasei, unde iese din pădure, mai sus de Metești, ca să-și pună și să-și așeze mănăstire, să le fie uric și ctitorie neclintită, lor și copiilor lor și întregului lor neam, în veci”⁶⁰. De asemenea, la 25 mai 1434, Ștefan al II-lea a dăruit papei Ioil un loc pustiu din ținutul Cârlișău, „unde este fântâna de lângă Balosin, peste Diba, să-și facă mănăstire”⁶¹. Fiul papei Ioil se numea Giurgiu și avea, la rândul său, alți copii, nenumiți însă în uricul de la 25 mai 1434. Voievodul mai precizează cu privire la mănăstirea care urma să fie întemeiată: „și sub uric să nu dăm această mănăstire altuia nimănui, niciodată în veci”⁶². Douăzeci de ani mai târziu, la 18 februarie 1456, mănăstirea papei Ioil, atestat cu titlul de protopop, fusese înființată, întrucât la această dată Petru al II-lea

⁵⁴ DIR, A. Moldova, veacul XVI, vol. I, nr. 163, p. 184; *Documente moldovenești de la Ștefăniță voievod*, nr. 102, p. 476.

⁵⁵ DIR, A. Moldova, veacul XVI, vol. I, nr. 315, p. 348.

⁵⁶ Vasile V. Muntean, *op. cit.*, p. 90; Igor Sava, *Dreptul de ctitorie*, p. 81.

⁵⁷ DRH, A. Moldova, vol. I, nr. 267, p. 379.

⁵⁸ *Ibidem*, vol. II, nr. 67, p. 99.

⁵⁹ *Ibidem*, nr. 91, p. 131.

⁶⁰ *Ibidem*, vol. I, nr. 59, p. 85.

⁶¹ *Ibidem*, nr. 130, p. 184; *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, nr. 125, p. 392; CDM, vol. I, nr. 42, p. 21.

⁶² DRH, A. Moldova, vol. I, nr. 130, p. 184.

a întărit lui Ioil și fiului său, grămaticul Giurgea, mai multe sate și moșii, printre care și „Onești, la Cărligătură, pe amândouă părțile pârâului și prisaca pe care a întemeiat-o Giurgiu Negru, și mănăstirea lor, și loc de prisacă în același hotar”⁶³. Mănăstirea de pe teritoriul satului Onești este amintită și la 30 iunie 1456, atunci când a fost întărită din nou, de Petru al II-lea, însă acum numai pisarului Giurgiu, fiul protopopului Ioil⁶⁴.

Tot la jumătatea secolului XV este atestat și popa Toader din Bârlad, care a primit, la 18 iunie 1444, de la Ștefan al II-lea, o moară ce aparținuse fratelui său, popa Draghie, alături de alte bunuri, printre care și un loc situat pe Lahova, „unde a fost mănăstirea fratelui său”⁶⁵. Respectivul lăcaș monastic nu mai exista la data emiterii uricului, întrucât se precizează că locul „unde a fost mănăstire” trecuse, alături de alte bunuri (o moară și o vale), în stăpânirea papei Toader din Bârlad. Totuși, editând documentul, episcopul de Huși Ioan Antonovici nota: „Mănăstirea de care se vorbește în acest document cred că este aceea de la Recea, din fundul satului Banca (jud. Tutova), păstrându-i-se numirea topică de mănăstire până astăzi în gura sătenilor din partea locului”⁶⁶. Uricul în discuție este important și pentru că atestă că demnitatea clericală era răspândită printre membrii acestei familii. Totodată, este emblematică că preoții de mir au făcut parte dintre întemeietorii de lăcașuri monahale, situație identificată și în alte cazuri⁶⁷.

Mănăstiri întărite și vândute

Precum s-a observat mai sus, au existat numeroase cazuri de mănăstiri vândute de ctitorii lor, alături de alte bunuri materiale. În acest sens, merită amintite și alte exemple, așa cum sunt reflectate de uricele emise de cancelaria Moldovei.

La 25 aprilie 1420, Alexandru cel Bun a întărit vornicului Oană mai multe sate aflate pe Bâcovăț, al căror hotar începea de la Mănăstirea lui Vârzar⁶⁸. Se cunoaște faptul că, ulterior, această mănăstioară, întemeiată pe terenurile personale ale unui laic, se va dezvolta, preluând numele întemeietorului (Vărzărești). De asemenea, la 7 februarie 1437 este atestată mănăstirea lui Dragomir, care exista pe teritoriul satului și în apropierea vicii de pe Cobâle⁶⁹. Cu această ocazie, mănăstirea a fost întărită, alături de celelalte bunuri, lui Dragomir și Simion.

La 5 martie 1446, Ștefan al II-lea a întărit lui Dragomir Oțel satul Boziani, situat la obârșia Albănei, alături de mănăstirea existentă aici. În uric se precizează că satul și mănăstirea de pe teritoriul său au fost vândute de Stanciul Cormohuz și sora lui, Negrita, pentru 130 de zloți tătarăști⁷⁰. Stanciul Cormohuz și Negrita erau veri ai lui Dragomir Oțel: așadar a intervenit, în acest caz, dreptul de preempțiune. Din uricul pomenit mai sus mai aflăm că vânzătorii erau copiii papei Iliăș, unchi al lui Dragomir Oțel. Mănăstirea de pe teritoriul satului Boziani este atestată și de uricul pus în circulație la 27 iunie 1519. La această dată, Ștefan cel Tânăr a întărit lui Jurj Oțel și

⁶³ *Ibidem*, vol. II, nr. 56, p. 82.

⁶⁴ *Ibidem*, nr. 61, p. 92.

⁶⁵ *Ibidem*, vol. I, nr. 248, p. 351.

⁶⁶ *Documente bărlădene*, editate de Ioan Antonovici, episcopul Hușilor, vol. IV, Bârlad, 1924, nr. II, p. 4.

⁶⁷ Bogdan-Petru Maleon, *Clerul de mir din Moldova secolelor XIV-XVI*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, p. 341.

⁶⁸ *DRH*, A. Moldova, vol. I, nr. 47, p. 67; *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, nr. 45, p. 136.

⁶⁹ *DRH*, A. Moldova, vol. I, nr. 167, p. 234.

⁷⁰ *Ibidem*, nr. 265, p. 376.

surorii sale, Ana, copiii lui Dragomir Oțel, satul Boziani, aflat la obârșia Albânei, alături de mănăstirea existentă încă din prima jumătate a veacului al XV-lea. Uricul din iunie 1519 confirmă că satul și mănăstirea au fost cumpărate de către Dragomir Oțel de la verii lui, Stanciul și Negrita, sora acestuia din urmă, copiii popei Iliș⁷¹.

O altă mănăstire risipită odată cu trecerea timpului este atestată la 8 decembrie 1466⁷². Prin uricul emis în această zi, Ștefan cel Mare a dăruit lui Bodea un loc pustiu, cumpărat de la Tatul de la Bârzota. Locul achiziționat la 8 decembrie 1466 de Bodea, pentru a-și face sat și prisacă, era situat „unde a fost mănăstirea”, așezământ despre care nu s-a păstrat nici o altă informație. Fiii lui Tatul din Bârzota sunt atestați de uricul emis la 24 ianuarie 1489: Toma, Dobrancean și Burul. La data menționată, Ștefan cel Mare a dat acestora uric de întărire pentru satele Cerțăști, Făuriei și Șchiupeni, situate la gura Sacăi. Despre satul Făuriei, se precizează că avea pe teritoriul său o mănăstire⁷³, întărită, de asemenea, fiilor lui Tatul din Bârzota.

La 15 iunie 1448, cancelaria lui Petru al II-lea a emis uric de stăpânire lui Cernat Ploscar și fratelui său, Șteful, asupra mai multor domenii, printre care sunt enumerate și două mănăstiri, una situată pe Cracău, „unde sunt juzi Dragan și Nasoe”, iar cealaltă aflată la gura pârâului Bârlăjiței, afluent al Bârladului, „unde este Agapie”⁷⁴. Acest din urmă toponim trădează viețuirea unui sihastru în locul indicat. De asemenea, la 10 septembrie 1452, Alexandru al II-lea a întărit postelnicului Ignat moșiile sale, printre care și „Socii cu mănăstiri”⁷⁵, semn că pe teritoriul satului amintit existau nu unul, ci două lăcașuri monastice; iar la 9 februarie 1469 Ștefan cel Mare a întărit lui Petrea și fraților săi, Oană și Duma, ocinile moștenite de la strămoșii lor, printre care și satul Andriești, aflat pe Bârlad, alături de mănăstirea și moara aceluia sat⁷⁶.

Mănăstiri dăruite unor laici

La 5 aprilie 1445, Ștefan al II-lea a dăruit logofătului Mihai și fratelui său, postelnicul Duma, „satele [de] pe Bârzetea, anume unde este Ciunca Stan și unde a fost Ciunca Giurgiu și mănăstirea lui Ciunca Stan și un loc din pustie, aproape de granița leșească”⁷⁷. Se observă că mănăstirea lui Ciunca Stan a trecut, la data menționată, în stăpânirea logofătului și a fratelui său, regimul juridic al acestui lăcaș nefiind cu nimic diferit față de un sat sau o seliște.

O situație asemănătoare întâlnim și la 21 februarie 1449, atunci când Marușca lui Stroe, deci soția unui boier, a primit de la Alexandru al II-lea uric de întărire pentru Mănăstirea Boiște, situată lângă Grași. Această mănăstire a fost ridicată în cinstea „Nașterii Născătoarei de Dumnezeu” și a fost dăruită Marușcăi lui Stroe de mama lui Drăguș, alături de poiana aflată în apropierea așezământului monahal⁷⁸.

La 13 septembrie 1473, Ștefan cel Mare a dăruit și întărit lui Corlat satul Berchișești, „alături de o topliță și moara de pe topliță și Poiana Muncelul cu mănăstirea”⁷⁹. Acest uric

⁷¹ *DIR*, veacul XVI, A. Moldova, vol. I, nr. 143, p. 147; *Documente moldovenești de la Ștefăniță voievod*, nr. 101, p. 473.

⁷² *DRH*, A. Moldova, vol. II, nr. 142, p. 205; *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, nr. LXVII, p. 112.

⁷³ *DRH*, A. Moldova, vol. III, nr. 48, p. 89.

⁷⁴ *Ibidem*, vol. I, nr. 280, p. 398.

⁷⁵ *Ibidem*, vol. II, nr. 20, p. 22.

⁷⁶ *Ibidem*, nr. 156, p. 231.

⁷⁷ *Ibidem*, vol. I, nr. 254, p. 359.

⁷⁸ *Ibidem*, vol. II, nr. 1, p. 1.

⁷⁹ *Ibidem*, nr. 193, p. 290.

este deosebit de important, întrucât atestă lăcașul monahal din Poiana Muncelului, ridicat pe terenurile boierului Corlat, care putea dispune după cum îi era voia de mănăstirea care îi aparținea. Din această situație deducem că *așezământul în cauză, ca atâtea alte mănăstiri personale, nu era supus nici unei autorități eclesiastice superioare*, episcopul sau mitropolitul locului neavând vreun amestec în ceea ce privește administrarea lăcașului, numirea egumenului etc.; aceasta cu atât mai mult cu cât stăpânul poienii, deci și al mănăstirii, se putea schimba oricând, printr-o simplă vânzare, validată de domn și, precum s-a văzut, chiar de mitropolit. La 11 aprilie 1533, Corlat, care ajunsese probabil la o vârstă venerabilă, a vândut lui Petru Rareș satul Berchișești, alături de mănăstire, pentru 480 de zloți tătărăști⁸⁰. Voievodul a dăruit aceste bunuri Mănăstirii Moldovița, condusă la vremea aceea de ieromonahul Ștefan, transformând mănăstirea boierului Corlat într-un metoc al Moldoviței, ceea ce nu a rămas multă vreme așa. Dintr-un uric emis la 27 mai 1546, aflăm că Ștefan Lăcustă a scos satul și Mănăstirea Berchișești de sub administrarea Moldoviței, motiv pentru care Petru Rareș, în a doua sa domnie, a fost nevoit să repună în drepturi o situație perturbată de „acel voievod, numit Lăcustă”⁸¹.

O situație similară se întâlnește și la 15 martie 1490, când domnul Moldovei a dat uric de întărire lui Isaiu de la Răcățâu și nepotului lui de soră, Petru Farcaș, și surorii lui, Marta, fiii Stanei, și nepotului lui de frate, Toma, și surorii lui, Ana, fiii lui Danciul. Toți aceștia și-au împărțit stăpânirile, printre acestea figurând și satul Gălășești, „situat la gura Răcățâului, și mănăstirea care este la gura Dienețului și cu toate poienile care ascultă de ea”⁸². *Tocmeala dintre rude a făcut însă ca mănăstirea să fie împărțită în două*, așa cum s-a întâmplat și cu satul Gălășești, divizat între Petru Farcaș și sora lui, Marta, și, pe de altă parte, Toma și sora lui, Ana. După mai bine de jumătate de veac, fiicele Anei (amintită în uricul din martie 1490), Marta și Mica, au primit uric de întărire de la Petru Rareș, la 15 aprilie 1546. Celor două surori le-a revenit a patra parte din Gălășești, precum și a patra parte din mănăstirea aflată pe teritoriul satului⁸³. La 20 aprilie 1546, Mănăstirea Gălășești este amintită din nou, în contextul în care fiii lui Oană Huru, nepoții lui Petru Huhulea, își împart mai multe ocine între ei, printre care și Gălășeștii, cu mănăstirea despre care s-a vorbit aici⁸⁴. De asemenea, același lăcaș este atestat și în cuprinsul documentului emis la 6 iulie 1546, tot în contextul împărțirii moșiei Gălășești⁸⁵.

Un alt așezământ monahal rămas moștenire și pentru care a fost necesară emiterea unui uric de întărire, la 21 aprilie 1546, a fost Mănăstirea din Luncă⁸⁶, situată în apropierea satului București, întemeiat de Bucur Dan. Strănepoții acestuia, Mihăilă, fiul lui Gligor, și vara lui, Todossia, fiica Marușcăi, și Mărie, fiica Nastei, toți nepoții Anușcăi (aceasta din urmă, înțelegem din document, era fiica lui Bucur Dan), au fost beneficiarii documentului la care am făcut trimitere.

De asemenea, o mănăstire dăruită este amintită într-un document din 1525, prin care Ștefan cel Tânăr a întărit medelnicerului Bogdan satul Găiceni, situat la obârșia

⁸⁰ DIR, A. Moldova, veacul XVI, vol. I, nr. 330, p. 364; vezi și *Documente privitoare la istoria românilor*, colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, vol. II, partea a IV-a (1531-1552), culese, adnotate și publicate de Nic. Densușianu, București, 1894, nr. XXVI, p. 43-44.

⁸¹ DIR, A. Moldova, veacul XVI, vol. I, nr. 472, p. 525; *Documente privitoare la istoria românilor*, colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, vol. II, partea a IV-a (1531-1552), ed. cit., nr. CCXXXII, p. 387.

⁸² DRH, A. Moldova, vol. III, nr. 72, p. 133.

⁸³ DIR, A. Moldova, veacul XVI, vol. I, nr. 419, p. 463.

⁸⁴ *Ibidem*, nr. 425, p. 470.

⁸⁵ *Ibidem*, nr. 487, p. 544.

⁸⁶ *Ibidem*, nr. 430, p. 476.

Topolovețului, alături de mănăstirea de pe teritoriul său⁸⁷. Documentul precizează că localitatea Găiceni fusese cumpărată de medelnicerul Bogdan de la Gliga și frații lui, Lazor și Petrea, fiii lui Toma Mitiutel. Deși în uric se arată că doar moșia Găiceni a fost cumpărată, înțelegem că și mănăstirea și-a schimbat stăpânul odată cu satul, dat fiind că cele două bunuri erau în directă legătură unul cu celălalt⁸⁸.

Și mănăstirea egumenului Chiprian a fost dăruită de domnul țării unei persoane laice, chiar dacă, în acest caz, este vorba despre soția voievodului, doamna Marena. Precum se știe, mănăstirea lui Chiprian era situată la obârșia Vișnevățului și, conform ultimelor cercetări, era situată pe alt loc decât cel pe care există astăzi Mănăstirea Căpriană⁸⁹.

Întemeietorul acestei vetre monastice – Chiprian – a fost un monah cunoscut al vremii sale. Numele său va deveni, odată cu trecerea timpului, sinonim cu al mănăstirii pe care a ctitorit-o. Prima dată, acest personaj este amintit la 25 aprilie 1420, atunci când Alexandru cel Bun a dăruit și întărit sfetnicului său, Oană, un domeniu alcătuit din 10 sate, pentru credincioasă slujbă⁹⁰. Arătând hotarele acestor sate se precizează printre limite poiana lui Chiprian, alături de poiana Târnaucii și Mănăstirea lui Vârzar (cel mai vechi centru monahal dintre Prut și Nistru atestat documentar), care mai târziu se va numi Vârzaștești, după numele întemeietorului, caz identic cu al Căprianiei⁹¹.

Precum s-a observat, poiana lui Chiprian atestă localizarea acesteia în apropierea râului Ișnovăț⁹², viitorul Vișnevăț. De altfel, la începutul existenței sale, așa cum reflectă uricul din 10 februarie 1429, mănăstirea a purtat numele acestui mic râu⁹³. Următoarea atestare a lui Chiprian, de data aceasta în calitate de egumen, este la 10 februarie 1429, când aflăm că era conducătorul spiritual al mănăstirii de pe râul Vișnevăț. Cu această ocazie, Alexandru cel Bun, considerat în istoriografie ctitor al mănăstirii de pe Ișnovăț⁹⁴ (opinie pe care nu o împărtășim), a dăruit soției sale, cneaghina Marena, și copiilor ei câteva sate, alături de robi țigani⁹⁵. Referitor la actul din 10 februarie 1429, formula care a suscit cel mai mult interesul este „hotarul cneaghinei”, adică hotarul cneaghinei Marena, soția voievodului, fiica boierului Marin și sora boierului Bratul⁹⁶. Cel mai probabil, odată cu moartea boierului Oană, petrecută cândva în deceniul trei al secolului XV, mai exact după 25 aprilie 1420, dar înainte de 10 februarie 1429, o parte din satele date de vodă acestuia au revenit Marenei. Deducem astfel că edificarea mănăstirii de pe Vișnevăț a fost sprijinită de doamna Marena, deși inițiativa aparținuse lui Chiprian, pe ale cărui domenii a fost ridicat acest așezământ monahal.

⁸⁷ *Ibidem*, nr. 197, p. 223; *Documente moldovenești de la Ștefăniță voievod*, nr. 97, p. 460.

⁸⁸ Satul și Mănăstirea Găiceni sunt amintite și în uricul emis la 22 martie 1528 (*DIR*, A. Moldova, veacul XVI, vol. I, nr. 245, p. 279-280).

⁸⁹ Vlad Ghimpu, *Biserici și mănăstiri moldovenești în Basarabia anilor 1457-1600*, în „Tyragetia”, IV-V, 1997, p. 22; Sergius Ciocanu, *Mănăstirea de pe Vișnevăț și Căpriană – așezăminte monastice distincte. Poiene și prisăci*, în „Tyragetia”, s.n., vol. I (XVI), nr. 2, 2007, p. 31-43.

⁹⁰ Satele au fost următoare: Cornești, Miclăușești, Loznova, Săcăreni, Vormiceni, Dumești, Țigănești, Lavrești, Sadova și Hornicești (vezi *DRH*, A. Moldova, vol. I, nr. 47, p. 68).

⁹¹ Bibliografia referitoare la istoria Mănăstirii Căpriană a fost sintetizată în lucrarea întocmită de Dora Caitaz și Valentina Eșanu, *Mănăstirea Căpriană. Bibliografie*, ediție îngrijită de Nadejda Pădure și Andrei Eșanu, Chișinău, 2003, 48 p.

⁹² Gheorghe Postică, Nicolae Constantinescu, *Căpriană – repere istorico-arheologice*, Chișinău, Editura Știința, 1996, p. 18.

⁹³ *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, nr. 81, p. 250.

⁹⁴ G. Filip-Lupu, *Mănăstirea Căpriană – ctitorie a voievodului Alexandru cel Bun*, în „Revista de istorie a Moldovei”, anul II, 1991, nr. 4 (8), p. 39-43; Vlad Ghimpu, *O ctitorie domnească în Basarabia: Mănăstirea Căpriană*, în „Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei”, Chișinău, II, 1995, p. 214.

⁹⁵ *DRH*, A. Moldova, vol. I, nr. 84, p. 124.

⁹⁶ Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, Editura Albatros, 1976, p. 44.

Poiana lui Chiprian este aceea care va deveni cu timpul centrul mănăstirii cu același nume. S-a apreciat că acest Chiprian și-a dedicat averea domniei călugărindu-se, mai apoi formându-se pe terenurile sale un așezământ monastic⁹⁷: la început schit, iar odată cu trecerea timpului și cu sprijinul familiei voievodale, mănăstire⁹⁸. Unii autori au subliniat situația neobișnuită a mănăstirii lui Chiprian, care a fost dăruită unei persoane de către Alexandru cel Bun, respectiv soției sale, și nu închinată altei mănăstiri⁹⁹, așa cum există multiple exemple. Cu toate acestea, apare întrebarea, ridicată și de Andrei și Valentina Eșanu: potrivit cărui drept a făcut Alexandru cel Bun această danie soției sale din moment ce mănăstirea nu era ctitorie domnească¹⁰⁰? Cel mai probabil, așa cum s-a menționat, terenurile pe care a fost ridicată mănăstirea, precum și cele din preajma ei au trecut, în urma unor acțiuni juridice ce nu ne sunt cunoscute, în posesia familiei voievodale. În aceste condiții și ținând cont de domeniile personale ale Marenei, Alexandru cel Bun a acționat în conformitate cu legea moldovenească.

Chiprian este atestat în patru documente din secolul XV: cel din 1420, când este numit simplu *Chiprian*; în actul din 1429, când este desemnat cu titulatura *egumenul Chiprian*; iar celelalte două mențiuni sunt în urice emise în a doua jumătate a secolului XV¹⁰¹, când acesta era de multă vreme mort. Ambele documente emise în vremea lui Ștefan cel Mare reprezintă cărți de întărire de la marele domn pentru Mănăstirea Neamț, pentru prisaca lui Chiprian și mănăstirea de la obârșia Vișnevățului, în ultimul precizându-se numele Chiajnei, fiica lui Alexandru cel Bun și a Marenei, moștenitoarea averilor mamei sale. La 7 mai 1470, ea va dăru personal Neamțului prisaca lui Chiprian. Ștefan cel Mare va pune mănăstirea întemeiată de Chiprian sub ascultarea aceleia de la Neamț, transformând ctitoria de la Vișnevăț într-un metoc al Neamțului. Faptul că mănăstirea egumenului Chiprian a fost pusă sub ascultarea lăcașului monahal de la Neamț atât de Ștefan cel Mare (la 1 aprilie 1470), cât și de Chiajna, fiica Marenei și a lui Alexandru cel Bun (la 7 mai 1470), a făcut să se vorbească, pe bună dreptate, despre un conflict existent între Ștefan cel Mare și mătușa lui¹⁰², aceasta din urmă fiind posesoarea averilor moștenite de la mama ei, printre care și mănăstirea de la Vișnevăț. Așadar, la 1 aprilie 1470, Ștefan cel Mare nu avea nici un drept să pună mănăstirea lui Chiprian sub ascultarea Neamțului, dat fiind că lăcașul monastic din apropierea Bâcului se afla în stăpânirea rudei sale, care, precum s-a văzut, trăia încă.

⁹⁷ Gheorghe Postică, *Mănăstirea Căpriană. De la întemeiere până în zilele noastre*, Chișinău, 2000, p. 16.

⁹⁸ Andrei și Valentina Eșanu precizează referitor la acest aspect: „Această mănăstire [a lui Chiprian – n.n.], la fel ca și mănăstirea lui Vârzar [...], nu a fost întemeiată, credem, de vreunul dintre voievozi, ci mai curând de careva fețe bisericești, călugări stabiliți în aceste părți, formându-se treptat din sihăstrie sau mici schituri. Unul dintre aceștia putea fi popa Chiprian”. Vezi *Ștefan cel Mare și Mănăstirea Căpriană*, în „Sud-Est”, Chișinău, 2001, nr. 3, p. 126, studiu republicat în volumul celor doi autori, *Moldova medievală. Structuri executive, militare și ecleziastice*, Chișinău, Editura Arc, 2001, p. 186-211 (în continuare, trimiterea se va face la paginația din „Sud-Est”).

⁹⁹ Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, Nicolae Fuștei, Valentina Pelin, Ion Negrei, *Mănăstirea Căpriană (secolele XV-XX). Studiu istoric, documente, cărți, inscripții și alte materiale*, Chișinău, Editura Pontos, 2003, p. 110.

¹⁰⁰ Vezi *Ștefan cel Mare și Mănăstirea Căpriană*, p. 127. Considerăm nefondată opinia autorilor potrivit căreia această situație (dăruirea unei mănăstiri către o persoană laică) este „nemaîntâlnită în istoria Țării Moldovei” (*ibidem*). Precum s-a observat din cuprinsul acestui text, uricele emise de cancelaria Moldovei atestă și alte cazuri similare, precum este acela al Marușcăi lui Stroe, care a primit de la Alexandru al II-lea, la 21 februarie 1449, Mănăstirea Boiște (vezi *supra* în text).

¹⁰¹ DRH, A. Moldova, vol. II, nr. 163, p. 241-243; nr. 165, p. 245-247.

¹⁰² Vlad Ghimpu, *Biserici și mănăstiri moldovenești în Basarabia*, p. 20.

După cum precizăm, de la 1420 la 1429 statutul social al lui Chiprian a suferit o transformare radicală. Nu cunoaștem care era acest statut la 1420, poate acela de monah retras într-o poiană, care însă îi aparținea, așa cum documentele relevă pentru secolul XV și alte cazuri de călugări trăitori în propriile poieni. Astfel, într-un document, care poate fi datat între 7 iulie 1438 și 2 august 1442, este amintită „poiana unde a fost Coste călugărul”¹⁰³.

Faptul că numele lui Chiprian rămâne același, fără a fi schimbat, chiar și când știm sigur că făcea parte din clerul monahal, ne determină să credem că la 1420 Chiprian era deja monah, poate sihastru; și că schimbarea numelui, obligatorie până astăzi pentru cei care îmbracă haina monahală, și care simbolizează moartea vechiului om și renașterea lui spirituală, care-l supune pe cel în cauză unor canoane și reguli valabile până la sfârșitul vieții, se petrecuse în acest caz înainte de 1420. Oricum, Chiprian devine întâistătorul monahilor adunați în mănăstirea ridicată pe propriile terenuri înainte de 1429, pentru că la această dată apare cu titlul de *egumen*.

Posteritatea lui Chiprian și a mănăstirii sale

Egumenul Chiprian a fost una dintre personalitățile de seamă ale monahismului moldovenesc din veacul al XV-lea și, de asemenea, un cărturar important al vremii sale. El a compus versuri și muzică religioasă, alcătuind o lucrare hagiografică privitoare la Sfântul Mucenic Varvar, intitulată *Viața și petrecerea cuviosului părinte Varvar, izvorătorul de mir din muntele Pelagoniei*, căruia i-a dedicat câteva versuri, pe care le-a anexat la aceeași lucrare, scrisă în jurul anului 1435¹⁰⁴. Deși manuscrisul are un caracter compilativ, a fost inclus de Gavril Uric într-un *Codice miscelaneu* realizat în 1448¹⁰⁵. Trebuie însă precizat că unii istorici au așezat sub semnul probabilității identitatea dintre egumenul Chiprian de la Vișnevăț și scriitorul de limbă slavonă din Moldova primei jumătăți a secolului XV¹⁰⁶, opinie care, foarte probabil, nu corespunde realității, dat fiind că nu există în Țara Moldovei atestat un alt personaj, în această vreme, care să poarte numele Chiprian. Mai mult, un asemenea cărturar nu putea proveni decât dintr-un centru monahal, știut fiind că doar în mănăstiri a apărut și s-a dezvoltat, inițial, cultura scrisă.

Așa cum aminteam, odată cu trecerea timpului, numele acestui egumen a fost preluat de mănăstirea în care a viețuit, din secolul XVI numindu-se Căpriană. Potrivit unei însemnări de pe o *Evanghelie* dăruită de Petru Rareș și doamna sa, Elena, acestei

¹⁰³ DRH, A. Moldova, vol. I, nr. 186, p. 263.

¹⁰⁴ Vezi *Antologia poeziei vechi moldovenești*, prefață, selecție, traducere și note de Nicolae Dabija, Chișinău, Literatura artistică, 1987, p. 52 (în această lucrare, Chiprian este considerat pe nedrept „întemeietorul legendar [s.n.] al schitului Căpriană – important centru de cărturărie din Moldova medievală”); Nicolae Dabija, *Poezia noastră de până la Varlaam*, în „Literatura și arta”, nr. 11 (2171), 12 martie 1987, p. 8 (acest titlu a fost greșit citat de către Andrei Eșanu, Valentina Eșanu și Nicolae Fuștei, în lucrarea *Trecut și prezent la Mănăstirea Căpriană din Basarabia*, Paris, Editura Căpriană, 1997, p. 28, nota 12, unde figurează „Poezia moldovenească [s.n.] de până la Varlaam”); Nicolae Dabija, *Căpriană – centru de cultură medievală moldovenească*, în „Literatura și arta”, nr. 51 (2211), 17 decembrie 1987, p. 8; Nestor Vornicescu, arhiepiscop și mitropolit al Olteniei, *Vechi centru de spiritualitate românească. Schițe istorice despre Mănăstirea Căpriană*, în „Literatura și arta”, nr. 50 (2418), 12 decembrie 1991, p. 6.

¹⁰⁵ Andrei Eșanu, *Chiprian de la Vișnevăț (anii 80-90 ai secolului XIV – anii 70 ai secolului XV)*, în idem, *Cultură și civilizație medievală românească. Din Evul Mediu timpuriu până în secolul XVII*, Chișinău, Editura Arc, 1996, p. 189-190; Ion Negrei, *Activități cultural-bisericești la Mănăstirea Căpriană*, în Andrei Eșanu (coordonator), *Valori și tradiții culturale în Moldova*, Chișinău, Editura Știința, 1993, p. 145-146.

¹⁰⁶ Vlad Ghimpu, *O ctitorie domnească în Basarabia*, p. 213.

mănăstiri¹⁰⁷, în a doua domnie a acestui voievod așezământul purta numele Căpriană. Tot Petru Rareș este cel care, potrivit lui Grigore Ureche, dar și pisaniei din secolul XIX, alcătuită însă după vechea pisanie din 1542¹⁰⁸, va reconstrui mănăstirea lui Chiprian, numărându-se, astfel, printre ctitorii vechiului lăcaș. Referindu-se la a doua domnie a lui Petru Rareș, cronicarul precizează următoarele: „[...] iară dacă să întoarse Pătru vodă de la Țara Ungurească, într-aceia laudă au sfârșit mănăstirea Pobrata, carea era zidită de dânsul și o au sfințit. Așijderea și mănăstirea Râșca au început. Și Dobrovățul încă au săvârșit, de la Căpriană mănăstirea au lucrat [s.n.], încă și alte lucruri bune multe să află făcute de dânsul, cumu-i la mitropoliia de Roman și la mitropoliia de Suceava și la mănăstirea de Bistrița și biserici de piatră în Hârlău și în Bae și încă și alte lucruri bune multe să află în țară de dânsul făcute”¹⁰⁹.

Ridicarea Mănăstirii Căpriană de către Petru Rareș a fost interpretată de unii istorici ca o reparare, necesară în urma invaziei turcești din 1538, nicidecum ca o ridicare din temelii a bisericii acestei mănăstiri, fapt pus pe seama lui Ștefan cel Mare și datat, pe baza pomelnicului mănăstirii, între 1491-1496¹¹⁰. În acest sens, s-a atras atenția că expresia din cronică, „nou ridicată”, poate însemna atât reparată, cât și clădită din nou¹¹¹. De asemenea, în vremea lui Alexandru Lăpușeanu, mănăstirea va beneficia de consistente danii, întărite de voievod prin uricul emis în aprilie 1559, prin care 11 sate, alături de vii, păduri și fânețe, au intrat în patrimoniul Căpriană¹¹².

Egumenul Chiprian a murit, cel mai probabil, la jumătatea secolului XV¹¹³, trecerea mănăstirii sale sub ascultarea aceleia de la Neamț, în vremea lui Ștefan cel Mare, petrecându-se după moartea monahului; deși unii istorici plasează moartea lui Chiprian în jurul anului 1470, considerând că abia astfel a apărut problema proprietăților mănăstirii. Cu toate acestea, nu putem omite că în deceniul trei al secolului XV Chiprian era deja egumen și întemeietor de mănăstire, deci acumulate experiență, care nu putea fi dobândită decât după o perioadă de lungă asceză. Din nefericire, momentul morții egumenului Chiprian nu este cunoscut cu certitudine, iar documentele nu lasă să se întrevadă data la care s-a întâmplat acest fapt.

Chiprian a fost un personaj remarcabil din istoria monahismului moldovenesc de la începutul secolului XV; un egumen – foarte probabil – de viță nobilă, cărturar prin

¹⁰⁷ Pentru însemnarea de pe această Evanghelie, vezi Ștefan Berechet, *Mănăstirea Căpriană*, în „Comisiunea Monumentelor Istorice. Secția din Basarabia. Anuar”, II, Chișinău, 1928, p. 89-90, precum și idem, *Mănăstirea Căpriană*, în *Basarabia – monografie*, sub îngrijirea lui Ștefan Ciobanu, Chișinău, 1926, p. 211.

¹⁰⁸ Vlad Ghimpu, *Biserica Adormirea Maicii Domnului de la Mănăstirea Căpriană*, în „Tyragetia”, III, 1996, p. 33, 36.

¹⁰⁹ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, p. 155.

¹¹⁰ Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Ștefan cel Mare și Mănăstirea Căpriană*, p. 138-140.

¹¹¹ Ștefan Gr. Berechet, *Mănăstirea Căpriană*, în *Basarabia – monografie*, p. 211.

¹¹² Șt. Berechet, *Documente privitoare la Mănăstirea Căpriană*, în „Luminătorul”, Chișinău, LVIII, 1 noiembrie 1925, nr. 21, I, p. 14-17; Arhimandrit V[isarion] Puiu, *Monăstirile din Basarabia*, Chișinău, Tipografia de Editură Națională „Luceafărul”, 1919, p. 19.

¹¹³ Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, Nicolae Fuștei, *Trecut și prezent la Mănăstirea Căpriană*, p. 9. Atunci când autorii au întocmit „Lista rezumativă a egumenilor Mănăstirii Căpriană”, l-au plasat pe Chiprian în „prima jumătate a secolului XV” (*ibidem*, p. 24). De asemenea, Nicolae Dabija afirma privitor la acest subiect: „[...] faptul că lucrarea despre viața Sfântului Varvar a fost inclusă de Gavril Uric, la 1448, în al său *Codice miscelaneu*, ne îndeamnă să credem că la acea oră Chiprian nu mai trăia” (vezi *Poezia noastră de până la Varlaam*, p. 8). Trebuie precizat că o listă cu egumenii Căpriană a fost întocmită și de Victor Ladaniuc, fiind inclusă în lucrarea *Mănăstiri basarabene*, coordonată de Antonina Sârbu și Victor Ladaniuc, Chișinău, 1995, p. 19-20; numele egumenului Chiprian nu apare în lista menționată. Conform acestei lucrări, primul conducător al mănăstirii a fost arhimandritul Antim, atestat la 1775!

realizările sale culturale, întemeietor de mănăstire și cel care va da numele său lăcașului căruia i-a fost întâistător. Faptul că acest lucru s-a întâmplat, deși mănăstirea în cauză a mai avut și alți egumeni după Chiprian, dovedește maniera în care era perceput acest personaj de contemporani, dar și de către urmași. Autoritatea de care se bucura era foarte mare, încât pentru aceștia Chiprian simboliza, prin însăși existența și modul său de viață, nu un simplu monah; era văzut în ipostaza omului sfânt, a celui în care voința lui Dumnezeu se împlinește mai mult decât în alții. Astfel, istoria de început a Mănăstirii Căpriana este strâns legată de numele acestui egumen, care ilustrează un model uman, al omului pentru care scopul suprem este *imitatio christi*, prototip atât de răspândit în epoca în care a trăit.

*

Precum s-a observat în paginile de mai sus, în Moldova veacurilor XV-XVI mănăstirile mici, construite de boieri pe domeniile personale, puteau fi vândute, lăsate moștenire și, după caz, împărțite între urmași. Relevant este, din acest punct de vedere, uricul de la 14 aprilie 1558, păstrat doar într-un rezumat din secolul XVIII. Prin acest document, Alexandru Lăpușneanu a întărit Tudorei și surorilor sale, Neaga, Palaghie, Anușca, Magda și Gafie, satul Cășoteni, situat la gura Lohanului, alături de Mănăstirea Tecuceștilor, „care este tot împotriva Lohanului și trece peste apa Crasnii până în zare dealului, în Fauri și merge în Vovrilata, unde au ședzut Vâlce și până în matca Ghighișoe, unde au fost satul și peste de[a]l, la puțul Ialpolului împotriva Cășotenilor”¹¹⁴. Acest uric reprezintă singura atestare a Mănăstirii Tecucești, plasată din punct de vedere geografic în ținutul Vaslui.

O situație asemănătoare se întâlnește și la 18 aprilie 1558, într-un act prin care Alexandru Lăpușneanu a întărit satul Drăgești nepoților lui Petru, Tudora, Nestor și surorilor lui, Ghinda și Bisuca, fetele Anușcăi, lui Oană, Mihul Averescul și Vasilie. Acestor trei personaje din urmă, despre care documentul precizează că erau feciorii Mușei, le revine partea din jos a satului Drăgești, „cu loc de moară și cu mănăstire în hotarul acela”¹¹⁵.

Un document emis la 13 aprilie 1560 atestă o mănăstire confiscată de către domnie, odată cu alte domenii ale celui care se arătase hiclean față de voievod. Este vorba despre Lupu Huhulea, fost paharnic, feciorul Dionisiei călugărița și nepot al logofătului Ioan Tăutu. Mănăstirea în cauză purta numele Trestiana, având în jurul său o moară, prisăci și poieni. Era situată pe teritoriul satului Popești, domeniu care aparținuse lui Ioan Tăutu, cel care a ctitorit mănăstirea în cauză¹¹⁶. Prinzând răsculații, Alexandru Lăpușneanu a omorât căpetenia acestora, pe Lupu Huhulea, confiscându-i proprietățile, pe care le-a dăruit Mănăstirii Râșca¹¹⁷. Un deceniu mai târziu, Bogdan Lăpușneanu a reconfirmat dania părintelui său către Mănăstirea Râșca, emițând în acest sens un uric la 6 iulie 1570¹¹⁸.

Un statut asemănător cu ctitoria egumenului Chiprian, la care s-a făcut referire în rândurile precedente, trebuie să fi avut și Mănăstirea Sălăgeni, întemeiată de monahul

¹¹⁴ DRH, A. Moldova, vol. VI (1546-1570), întocmit de Ioan Caproșu, 2008, nr. 227, p. 417; DIR, A. Moldova, veacul XVI, vol. II, nr. 105, p. 114.

¹¹⁵ *Ibidem*, nr. 108, p. 117-118.

¹¹⁶ Ștefan S. Gorovei, *Mănăstirea Trestiana*, în *MMS*, anul XLIV, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1968, p. 563.

¹¹⁷ DRH, A. Moldova, vol. VI, nr. 278, p. 499; DIR, A. Moldova, veacul XVI, vol. II, nr. 141, p. 149.

¹¹⁸ *Uricaru sau colecțiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*, vol. XXII, editat de Theodor Codrescu, Iași, 1893, p. 62-63.

Evloghie pe teritoriul satului omonim, domeniu care a aparținut ctitorului de la Sălăgeni încă din perioada când era un cunoscut boier în Sfatul Domnesc al lui Ștefăniță Voievod, fiind vistiernic și purtând numele Ieremia. Fiu al comisului Galeș, nepot al lui Vlaicu, fratele doamnei Oltea-Maria, așadar nepot al lui Ștefan cel Mare¹¹⁹, Ieremia apare ca vistiernic încă de la 20 noiembrie 1499. Ștefan cel Mare îi dăruia atunci satul Giulești, situat în ținutul Neamț, cumpărat de voievod de la Lupșe din Sirețel pentru 130 de zloți tătărăști¹²⁰. Ieremia a îndeplinit misiunea de sol al lui Bogdan al III-lea la Venetia, motiv pentru care vistiernicul s-a aflat și în grațiile fiului lui Ștefan cel Mare¹²¹.

În vremea lui Ștefan cel Tânăr dispăre din Sfatul Domnesc, mai exact după momentul 1523 (fiind implicat în răscoala contra lui Ștefăniță¹²²), atunci când fostul dregător este atestat sub numele Evloghie călugărul (la 16 martie 1527 a vândut lui Armeanu jumătate din satul Tatomirești, pentru 30 de zloți¹²³). Nu cunoaștem cu exactitate momentul intrării în monahism a înaltului dregător. La 12 februarie 1525, într-un uric prin care a făcut o danie Mănăstirii Moldovița, Ieremia nu mai îndeplinea nici o funcție, întrucât este arătat ca fost vistier¹²⁴. Totuși, în document el nu este menționat cu numele de monah, semn că încă nu se călugărise. Precum s-a văzut, el apare întâia oară ca Evloghie monahul la 16 martie 1527, dovadă că intrarea sa în monahism se petrecuse după 12 februarie 1525, dar înainte de 16 martie 1527. După cum atestă uricele și însemnările de pe vechile cărți bisericești, monahul Evloghie a întemeiat Mănăstirea Sălăgeni numai după ce și-a pierdut înalta dregătorie. El a înzestrat „mănăstioara” sa cu sate și obiecte necesare cultului liturgic, îndeplinind rolul unui stareț la Sălăgeni¹²⁵; apoi a închinat așezământul monastic pe care l-a ctitorit Mănăstirii Moldovița, acolo unde fostul dregător și-a pregătit, în viață fiind, mormântul.

*

Exemplele oferite de noi atestă cât se poate de clar că în Moldova veacurilor XV-XVI charisticariatul a jucat un rol important, chiar dacă prezența sa a constituit un abuz în ceea ce privește dreptul de ctitorire¹²⁶; totodată, și exercitarea prerogativelor clerului superior erau considerabil diminuate în această manieră. Credem că *acest fenomen s-a dezvoltat tocmai pe fondul unei precare ierarhii bisericești în această provincie ecleziastică*. Nu putem omite că demnitatea de mitropolit a fost exercitată, în prima jumătate a secolului XV, de către greci, exceptând, firește, păstoria mitropolitului Iosif I. Or, despre mitropoliții greci ai Moldovlahiei se știe că au rezidat fie puțin, fie deloc în scaunul de la Suceava. Nu cunoaștem, deocamdată, nimic despre existența unor episcopi sufragani, cu excepția informației lapidare despre mitropolitul Calist al

¹¹⁹ Ștefan S. Gorovei, *Addenda et corrigenda. Din nou cu privire la Mateiaș*, în *AIIAI*, XVIII, 1981, p. 687 (cu precizarea că logofătul Mateiaș, ctitorul de la Coșula și Horodniceni, era nepot de soră al vistiernicului Ieremia).

¹²⁰ *DRH*, A. Moldova, vol. III, nr. 243, p. 432.

¹²¹ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (secolele XIV-XVII)*, București, Editura Enciclopedică Română, 1971, p. 304.

¹²² Virgil Păslariuc, *Raporturile politice dintre marea boierime și Domnie în Țara Moldovei în secolul al XVI-lea*, Chișinău, Editura Pontos, 2005, p. 69.

¹²³ *DIR*, A. Moldova, veacul XVI, vol. I, nr. 212, p. 240.

¹²⁴ *Ibidem*, nr. 198, p. 224.

¹²⁵ Ioan Caproșu, Elena Chiaburu, *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei. Un corpus editat de ~*, I (1429-1750), Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008, p. 46.

¹²⁶ Hélène Ahrweiler, *op. cit.*, p. 12; Gheorghe Cronț, *Dreptul de ctitorie în Țara Românească și Moldova*, p. 108.

Romanului, atestat într-un uric emis la 30 septembrie 1445¹²⁷. Numai astfel ne putem explica atribuțiile de factură episcopală acordate de domn Mănăstirii Bistrița, precum și titulatura de *arhimandrit* rezervată, într-o primă fază, doar egumenului de la necropola lui Alexandru cel Bun.

Și totuși, vinderea, cumpărarea, dăruirea, împărțirea sau moștenirea unor mănăstiri a fost un fenomen care a existat mult timp chiar și după ce structura administrativă a Bisericii din Moldova a fost completată, atât prin numirea de ierarhi, cât și prin crearea unor noi eparhii. Precum s-a observat, comercializarea mănăstirilor personale este atestată tot mai puțin după domnia lui Alexandru Lăpușneanu, ultimul caz identificat de noi fiind cel din 8 decembrie 1581, prin care se întărește lui Condrea Bucium și soției sale, Antemia, Mănăstirea Răcățau¹²⁸.

Valentin Al. Georgescu aprecia că dispariția mănăstirilor personale s-a datorat reducerii privilegiilor acestora de către puterea domnească, precum și sărăcirii ctitorilor¹²⁹. Cele două tendințe au contribuit și ele la dispariția fenomenului amintit, însă cred că rolul principal revine aplicării dreptului canonic și reprezentanților Bisericii, care au fost interesați să controleze aceste „mănăstioare”. În paralel, o parte din ele au fost cumpărate de puterea domnească și puse sub ascultarea ctitoriilor voievodale. Este cazul mănăstirii egumenului Chiprian, care a ieșit de sub ascultarea Neamțului, devenind, în prima jumătate a secolului XVI, în condiții cu totul neclare, mănăstire independentă, bucurându-se de atenția deosebită a lui Petru Rareș, ctitor și înzestrător al Căprianiei.

Astfel de exemple, despre care Tit Simedrea afirma, pe bună dreptate, că „pe cât sunt de evidente, pe atât sunt greu de interpretat”¹³⁰, reprezintă excepții în ceea ce privește aplicarea canoanelor Bisericii, care interzic vânzarea, cumpărarea sau dăruirea mănăstirilor. În acest sens, la cel de-al IV-lea Sinod ecumenic s-a hotărât ca „mănăstirile, odată consfințite după socotința episcopului, să rămână pentru totdeauna mănăstiri și bunurile care se cuvin lor să se păzească și să nu se mai facă lăcașuri lumești. Iar dacă cineva ar voi să facă aceasta, să fie supus certărilor prevăzute în canoane”¹³¹.

Potrivit unor opinii, în ciuda hotărârilor patriarhale, fenomenul charisticariatului nu a dispărut niciodată, întrucât eforia sau epitropatul reprezintă „la forme la plus atténuée de l’attribution d’un couvent à une personne laïque”¹³². Conform legislației bizantine, titlul de *ctitor* nu putea fi și nu trebuie să fie confundat cu acela de *proprietar*¹³³. Același ierarh mai sus citat a identificat un caz de dăruire a unei mănăstiri în Galiția, în 1424, sugerând că modelul urmat de Alexandru cel Bun și urmașii săi trebuie căutat în acest spațiu¹³⁴. Aceste analogii sunt binevenite, însă vânzarea, dăruirea,

¹²⁷ DRH, A. Moldova, vol. I, nr. 259, p. 367.

¹²⁸ Târziu de tot, la 1822, în Basarabia, este atestat un caz asemănător. În acest an, arhimandritul Irineu, profesorul Mănăstirii Curchi, cere, printr-un raport, permisiunea de la Dicasteria Chișinăului de a vinde prima biserică a mănăstirii, aceea din lemn, unui locuitor din Chișinău, Marco Zagori. Raportul în cauză a fost aprobat de Dimitrie Sulima, arhiepiscopul Chișinăului (vezi, în acest sens, Valeriu Bubulici, Mihai Onilă, *Mănăstirea Curchi. Istoricul și rezultatele cercetărilor arheologice de salvare din anul 2006*, în „Tyragetia”, s.n., vol. I (XVI), nr. 2, 2007, p. 169).

¹²⁹ Valentin Al. Georgescu, *op. cit.*, p. 172.

¹³⁰ Tit Simedrea, *op. cit.*, p. 71.

¹³¹ Ieromonah Nicodim Sachelarie, *Pravila bisericescă*, ediția a II-a, tipărită cu binecuvântarea Prea Sfințitului Calinic, episcopul Argeșului, Valea Plopului-Prahova, 1996, p. 51, 142.

¹³² Hélène Ahrweiler, *op. cit.*, p. 23.

¹³³ Gheorghe Cronț, *op. cit.*, p. 83.

¹³⁴ Tit Simedrea, *op. cit.*, p. 80.

moștenirea și împărțirea unor mănăstiri moldovenești trebuie privite în contextul în care s-au petrecut, echivalent cu nesocotirea canoanelor și cu abuzul față de principiile dreptului ctitoricesc.

CONSIDERATIONS ON THE JURIDICAL REGIME OF
PERSONAL MONASTERIES IN MOLDOVIA (15th-16th CENTURIES)
(Summary)

Keywords: charisticariat, Monastery Vișnevăț, Alexander the Good, Byzantium, canon law, Monastery Răcățâu.

This study investigates, based on documents kept, the charisticariat phenomenon in medieval Moldavia, process by which the Church has sanctioned the existence of personal monasteries, that could be given to secular persons, inherited, divided with the village or mill around which there were, sold or even confiscated in case of treason (representative of this point of view is the case of Trestiana Monastery). The documents issued by the office of Moldavia in the 15th and 16th centuries attests many cases of charisticariat, among the most famous being the Vișnevăț Monastery, given by Alexander the Good, at 1429, to his wife. This phenomenon was first developed in Byzantium, but has ceased to exist because some emperors, under the influence of the Church, have issued laws (novele) in this sense. In Moldavia, the charisticariat appeared in the time of Alexander the Good, peaked during Stephen the Great, and then gradually disappeared from the specific customs of this area, because its practice was an abuse of the right of founding. The last case of charisticariat in Moldavia identified is from 1581, in this year dating a document by which Condrea Bucium, with his wife, becomes the owner of the Răcățâu Monastery.